

Rijckában és Tricsztben, továbbá Boszniában és Hercegovinában, valamint Szerémségben, Bánátban és a Bácskában. A harmadik rész záró fejezete a helyi jellegű „köztársaságok” kérdéskörét és a földek szocializálásának irányzatait dolgozza fel.

A mű külön jelentősége és elsőrendű tudományos értéke abban van, hogy Bogumil Hrabak a téma feldolgozásában egész etnikai térségünk vonatkozásában a kölcsönös összefüggések feltárására törek-

szik, összehasonlításokat végez, s a közös jelenségeket és összetevő elemeket helyezi előtérbe. Ezáltal lehetőséget teremt számunkra, hogy a délszláv államok életében felismerjük azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek már a délszláv népek 1918-ban létrejött közös államának megalakulása előtt is kölcsönösen egymásba fonódtak.

Danilo KECIĆ
(Ford. NAGY József)

MAI MAGYAR PORCELÁNBOLT

Esterházy Péter: Az elefántcsonttoronyból. Magvető Kiadó, Budapest, 1991.

„A mostani helyzetünknek talán az az alapproblémája, hogy egyszerre kellene elvekről megállapodásra jutni és ezen elvek alapján cselekedni. Magunkat a hajunknál fogva fölemelni. E bravúr kötelessége alól nem fog fölmenteni senki” – fogalmazza meg Esterházy Péter (könyvének mintegy zárófejezetként) a magyarországi rendszerváltást követő időszak lényegi dilemmáját. A meghaladott rendszerrel együtt az általa diktált kommunista értékrend is összeomlott, s miután még nem alakultak ki új eligazító elvek (egy modern és igazságosabb értékrend), az ember (a politikus és a civil egyaránt) kicsit magára maradt ebben a metamorfózisát élő, ezért működésében a porcelánbolt instabilitásához mérhető társadalmi életben. Miként az a könyvben megfogalmazást nyer: értékzavar, aránytév esztécsek, átállások és alakváltozások tömege jellemzi ezt az időszakot, ezért az Esterházy-jegyzetek (háromflekkek – ahogy az író nevezi őket) a „magyar porcelánboltban” alaphangjuk, stílusuk, tárgyuk miatt is „elefántként” hatottak. A Hitel című hetilap közölte őket

kéthetenként, 1988. október 13-ától 1990. szeptember 25-éig. Kötetbe szerkesztetten is a „folyamatos történet” ismérveit viselik magukon. „Bizonyos drámája is van a könyvnek, finoman szólva íve. Én személyesen kevesebb ívvel is beértem volna. De hát: ívek jönnek, ívek mennek... Az írások által homályosan láthatjuk, ahogyan éppen nagyot fordul országunk sorsa, s megtörtént az, amit remélni sem reméltünk, afféle független európai ország lettünk. És ez a függetlenség – erre viszont nem gondoltunk – nehéz teher. Őreg itt mindenki. Tehát elkezdtem írni ezeket, írtam, majd abbahagytam, és közben eltelt egy kis idő: ez történt” – írja a könyv bevezető jegyzetében Esterházy.

A magyar társadalom átmeneti időszakának eseményeit az író „elefántcsonttoronyból” szemléli, ám ez a torony (a toronyba vonulás) nem jelenti egyúttal – mint az elmúlt század végén – a társadalomból való kivonulás, a művészi alkotásfolyamatba temetkezés tettét is. „Azt tudni kell, butaság nem tudni, a torony nem véd meg semmitől (előírászerűen

rés ez a bástya); mondanám, hogy betonbunker, az véd meg, de az se. Egyáltalán, itt semmi sem véd meg semmitől. Illetve mindentől” – tartja Esterházy a torony-szemléletről. (A tárgy dicsérete, 9.o.). Az elefántcsonttorony ez esetben inkább egyfajta beelátó részvételt, felülnézetet, olyan helyzetet jelent, ahonnan mindennél tárgyilagosabban, reálisabban ítékelhető meg a jelenkor történelmi: a rendszerbéli változások, a társadalom működési elvének átalakulása, személyek és közéleti szerepük, politikai események, rendezvények, irodalmi történelmek, a rég- és közelmúlt képe, s természetesen az elkövetkezendő korszak (a jövő) cséyleci. Szó esik az ország, a rendszer, a haza dilemmáiról, a szocialista társadalmi rend botrányairól, a jelen időszak tévelygéseiről, fróról (pl. Bohumil Hrabalról – Hrabal meg én, két valaki, 152–156. o.), könyvekről (pl. Ottlik Géza Iskola a határon c. alkotásáról – Ami változik, és ami nem, 68–72.o.), magánéletéről és más dolgokról. Írás közben az ironikus távolságtartás (ahogyan az csak egy elefántcsonttoronyból lehetséges) módszerével közelít tárgyhöz, s ezzel nagyfokú hitelességet ér el. Jegyzetével (a háromfleknyi „elefántokkal”) és módszerével Esterházy lényegi kérdésekben foglal állást, s mutat ezzel egy lehetséges magatartás-változatot ebben a felgyorsult időszakban, melyben a polgár szilárd értékítéletek hiányával küszködik. Természetszerűen felvetődik ugyanis a múlt megféléseinek kérdése, a jelenkori „helyes és helytelen” mibenléte. Ebben nyújtanak (nyújthatnak) segítséget, mutatnak (mutathatnak) eligazító cikkeket a kortárs írók, alkotók. Mert „akik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud” (A te országod, 18.o.), s a történelem problémáit lehetetlen vállalni nem venni, hiszen akkor „a történelem vesz téged, pihét, a vállaira, vagyis hát kétes tisztaságú mancsaiba” (A tárgy dicsérete, 10.o.). Az író-könyv-olvasó kapcsolatát, egymásrautaltságukat a társadalomban Esterházy az Ami változik, és ami

nem című jegyzetében vizsgálja legteljesebben. Ottlik Géza Iskola a határon című könyvéből indul ki, amely kötet az „országos bosszúk, gyilkosságok, a takarogatott terror (egyik) évében jelent meg”. Értékelése szerint „radikálisan szelíd” könyv. Azonban mégsem mondhatjuk el róla és frójáról, hogy teljes mértékben kitér a társadalom aktuális problémái elől. „Ha nem lehet – teszem azt – 1956-ról nyilvánosan beszélni, csak hazudni, akkor a Szeredy az uszodában 1957-ben (Nyelvtan és egyéb bonyodalmak. Kitérő felelet) – fejezetcím, ill. összefoglalás egészen mást jelent, más súlyozást és izgalmakat, mint talán most, amikor ez a korlátozás megszűnni látszik” – mondja Esterházy a kérdéssel kapcsolatban. Az értékes irodalmi alkotásoknak ugyanis mindig van egy „fölköte, szintje, dimenziója, egy oldala, ami mutatja magát, ami él, ami nézhető”. Ami másként olvasható. Az elmúlt időszakban ugyanis a kelet-európai olvasásnak is megvolt a maga különössége. A magyar olvasónak „görög állt a gyomrába egyes szavakra”. Léteztek ugyanis olyan dolgok, események és igazságok, amelyekről nem volt szabad beszélni, amelyek tiltottak, tilosak voltak. Az irodalom azonban áttételesen ezekről a dolgokról is szólhatott. Esterházy: „Volt a tényeknek és álmoknak egy sávja, ahová a köz, a közírás, a közgondolkodás, a társadalmi cselekvés nem léphetett be, részint ki volt tiltva, részint nem mert, megijesztették és megijedt és el is fáradt, viszont az irodalom, némi maszkfrozással, hírt hozhatott onnét”. Mindez, azok a tények és momentumok, melyeket az író az elefántcsonttoronyból jegyzeteiben pelengérré állít, a rendszerváltással talán örökre feledésbe merültek. „Mindez most másként lesz. Vége, az irodalom más, súlytalanabb, kevésbé kiténtetett helyzetbe fog jutni (már ott is van, csak még eltart egy kis ideig, mfg észrevesszük). Ez tulajdonképpen jó, de legalábbis rendben levő dolog, mert igaz, bár nem túl vidám, ha művelt Nyugatra pillantunk, ahol min-

dez már lezajlott” – jósolja. Esterházy Péter azonban nemcsak frásaival, hallgatásával is példát kíván mutatni. Jegyzeteit a Hittelben akkor szüntette be ugyanis közzéadni, miután megjelent Csoóri Sándor zsidókról szóló írása. „Egyszerűen nem akarok olyan mondatok közlésében lenni, mint amelyeket ott olvasnom kellett. Az ott számomra egyszerűen „zsidózás” – foglal állást az frással szemben és okolja meg elhatározását.

Esterházy Péter Az elefántcsonttoronyból című könyvét megjelenése óta bizonyára nagyon sokan olvasták, forgatták. Az elmúlt évben a sikerkönyvek listájára is felkerült. Jobbkor meg sem jelenhetett volna Magyarországon. Egyszerre nagyon szórakoztató, s rendkívül komoly olvasmány.

BENCE Erika

A NYELVI NORMA, NYELVI VÁLTOZÁS, NYELVI EGYMÁS MELLETT ÉLÉS C. TANÁCSKOZÁSRÓL

A fenti, kissé bonyolult cím egy nyelvészeti tudományos tanácskozás lényegét kívánta, kívánja most is összefoglalni, amelyet a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete szervezett 1992. március 27–28-án. A cím és a tematika összetettségének több indoka van. A jugoszláviai magyarság nyelvi, nyelvhasználati gondjai évek óta halmozódnak, nemcsak megoldásuk reménye, hanem megoldhatóságuk eredménnyel kecségtető koncepciója nélkül. Az kétségtelen, hogy a kudarc korántsem csak tudományos következményekkel jár esztünkben, s az is, hogy az új modellek keresésében az egész nyelvterület nyelvészeti közvéleményre kell támaszkodnunk.

A nyelvterületi szintű tudományos összefogás nem jelent szellemi, nyelvművelői importot, vállveregető udvarias megnyilatkozásokat, hanem igazi közös műhelymunkát, a nyelvközösségenként meglátott, megfogalmazott problémák megoldására. Az „újvidéki modell” szerint a (nemzetiségi) nyelvet érintő folyamatokat csak a nyelvben zajló folyamatok életrekeltésével, tudatosításával, élénkítésével lehet kivédeni, lassítani, a kedvező hatásúakat felcserősí-

ni. Ehhez jól illett a 80-as években kibontakozó *regionális köznyelvi* kutatás, együttműködő partnerként pedig a MTA Nyelvtudományi Intézete. A hol Budapesten, hol Újvidéken tartott tanácskozások (ez volt már a negyedik) során egyre több kérdés merült fel, eredmény kristályosodott ki: a kutatásokba be kell vonni más területek nyelvészcsoportjait is, a nyelvjárások és a sokszor csak elvonatkoztatásként létező köznyelvi norma között színteződő regionális köznyelv fogalma pontosításra, finomításra szorul. Végül pedig az, hogy a nemzetiségi magyar környezetekben a norma, a változás, normatudat kérdéseiről tanakodva megkerülhetetlen a környezeti nyelv kérdése, következőképp a kétnyelvűség metodológiája is.

A koegzisztenciális nyelviség gondolatához már jól illett az Intézet másik tudományos kötelezettsége is, egy a tulajdonnevek, főrajzi nevek, személynévek többnyelvű kötődésével foglalkozó tanácskozás szervezése. Ez állt össze a programban, szervezési hipotézisben, s ezt a „lehetséget” valósították meg és korrigálták a beérkezett előadások „létező” tényei.